

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

ІЛЬНИЦЬКИЙ Михайло Степанович - кандидат юридичних наук, здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

В статье рассмотрены теоретико-правовые основы избирательного процесса в Украине как система конституционных принципов, показано важное значение обеспечения реализации указанных принципов. Речь идет не только о гарантиях судебной защиты прав граждан избирать и быть избранными. Аргументировано, чтобы к гарантиям обеспечения указанных принципов входили экономические, социальные, культурные, юридические гарантии. Не менее важное значение имеет повышение роли политико-правовой культуры граждан и формирование правового сознания. Это требует широкой систематической просветительской работы, соответствующего информационного обеспечения, уменьшения расстояния между публичной властью и населением.

Современный период развития государства предполагает необходимость высокого уровня конституционного правосознания как у рядовых граждан, так и представителей власти, политической элиты. Как никогда актуальной остается проблема недопустимости деформации конституционно-правового сознания и конституционных ценностей. Это должно стать залогом не только нормативного закрепления принципов выборов, но и основой их действительности и реализации в политико-правовые реалии общественной жизни.

Ключевые слова: основы, принципы, избирательное право, избирательный процесс, законодательство, голосования, гарантии.

Актуальність теми

У період реформування всіх сфер суспільно-політичного життя країни особливої актуальності набуває проблема вироблення оптимальних шляхів реалізації принципів демократії. У правовому відношенні це, насамперед, отримує вираження у формуванні нових підходів до правового регулювання виборчого законодавства. Виборчому законодавству значну увагу приділяє саме виборчому процесу, під яким розуміється врегульована правовими нормами сукупність дій громадян і уповноважених органів, що спрямовані на формування органів публічної влади. В основі виборчого процесу покладені певні теоретико-правові ідеї та вимоги. Вони є основою здійснення кожної виборчої процедури та визначаються як його принципи.

Наукова розробленість теми теоретико-правових засад виборчого процесу знайшла своє відображення в наукових працях О. Марцеляка, Л. Козодой, М. Ставнійчук, Б. Сташківа, Т. Астахової, Ю. Ключковського, І. Панкевича та інших.

Завдання і мета статті полягають у тому, щоб розглянути теоретико-правові засади виборчого процесу, які розкриваються, перш за все, у виборчих принципах.

Виклад основного матеріалу

Виборчі принципи, закріплені в Конституції України, є своєрідним підґрунтям, орієнтиром вироблення виборчого законодавства,

фактично виступають гарантією стабільності конституційного ладу. У науковій літературі, присвяченій проблемам виборчого законодавства, дослідники використовують поняття «принципи виборчого права» та «принципи виборчого процесу», «засади виборчого процесу», «засади виборчого права». Виникає питання, чи доцільно говорити про їх ототожнення, чи вони мають дещо різне значення. Ця невизначеність існує і на законодавчому рівні. Так, у ч.1, ст. 1 Закону України «Про вибори народних депутатів» законодавець вживає поняття засади виборів і визначає їх як загальне, рівне і пряме виборче право шляхом таємного голосування [1]. У теорії держави і права вказані засади ототожнюються із поняттям «принципи». Тому, як справедливо зазначає О. Марцеляк, існує потреба в уточненні правової природи вказаних понять [2, с. 365].

У юридичній літературі використовують різні підходи до розуміння принципів виборів (виборчого права). Найбільш поширеним є визначення принципів виборчого права як основоположних керівних ідей (засад), що лежать в основі правової регламентації конституційного інституту виборів [3, с. 209]. Як бачимо, поняття «принципи» і «засади» ототожнюються.

Деякі автори сутність теоретико-правових засад виборчого права пов'язують із демократією. Зокрема, М. Бучин використовує поняття «демократичні принципи виборів» і визначає їх як засади, на основі яких здійснюється виборчий процес і відповідно до змісту яких вибори є реальним волевиявленням [4, с. 37].

Схожої думки дотримується й Л. Козодой, зазначаючи, що під принципами варто розуміти основні засади, ідеї, які відображають демократичну природу виборчих прав, гарантій, процедур, які забезпечують законодавчо визначене, чітко збалансоване нефальсифіковане проведення виборів різного рівня, реалізацію та захист виборчих прав громадян та інших суб'єктів виборчого процесу [5, с. 108].

Окремі науковці пов'язують теоретико-правові засади виборчого процесу із легітимністю виборів. Так, Б. Сташків визначає принципи виборчого права як обов'язкові вимоги та умови, без дотримання яких будь-які вибори не можуть бути легітимними [6, с. 353].

У дослідженнях багатьох вітчизняних вчених простежується думка, на якій уже наголошувалось: ототожнення понять «принципи» та «засади». На що вказує і М. Ставнійчук, відзначаючи, що основні принципи виборів – це засади, на основі яких здійснюються вибори і відповідно до змісту яких вибори можна вважати реальним волевиявленням народу, формою народовладдя [7, с. 315]. Схожі думки висловлює О. Ковальчук, наголошуючи на тому, що законодавцю варто уникати окремого вживання термінів «принципи» та «засади», об'єднавши їх одним поняттям «засади виборчого процесу» [8, с. 4].

На думку О. Марцеляка, сутність принципів виборчого права доцільніше визначати через категорію «ідея», підкреслюючи тим самим їх свідомий та волевий аспекти. Виходячи з вище вказаного, принципи виборчого права – керівні ідеї, що лежать в основі формування представницьких органів, виражають сутність виборчого права, визначають його зміст та забезпечують реальний характер волевиявлення народу і легітимність виборчих органів публічної влади [9, с. 28].

Т. Астахова формулює поняття принципів виборчого права як основоположних ідей, стійких керівних витоків, що адекватно відображають демократично-правові цінності, сприйняті суспільством на певному етапі його розвитку, відображають природу сучасного вітчизняного конституціоналізму та, відповідно, сутність виборів, як передбаченої Конституцією пріоритетної форми безпосередньої демократії, служать для створення внутрішньо узгодженої системи виборчого законодавства з метою реалізації і гарантування виборчих прав громадян України та забезпечення організації і проведення всіх видів виборів у державі [10, с. 32].

Авторське ставлення до вказаної проблеми ґрунтується на таких позиціях: традиційно конституційне право поняття «виборче право» визначає як об'єктивне та суб'єктивне. Об'єктивне виборче право регулює суспільні відносини, пов'язані з виборами органів публічної влади. Суб'єктивне виборче право гарантує можливість громадянину брати участь у виборах органів публічної влади. Це сукупність конкретних прав особи, серед яких виділяють активне і пасивне виборче право. Вихо-

дячи з цього, теоретико-правові засади виборчого процесу в Україні – це основні засади, керівні положення, що визначають сутність і зміст реалізації та гарантування виборчих прав громадян України і забезпечують передбачений Конституцією та законами України порядок організації і проведення всіх виборів у державі. Поняття виборчий процес розглядається як певна діяльність органів і громадян, спрямована на підготовку і проведення виборів, та як система правових норм, що регулюють цю діяльність. Відповідно принципи виборчого процесу – це певні засади, вихідні вимоги та ідеї, покладені в основу кожної виборчої процедури.

Як бачимо, вказані поняття пов'язані між собою та доповнюють одне одного. Тому, не ототожнюючи поняття «принципи виборчого права» та «принципи виборчого процесу», варто розглядати їх у тісному взаємозв'язку і взаємообумовленості. Окрім того, вказане визначення також підтверджує взаємозв'язок поняття «принципи виборчого права» та «принципи виборчого процесу». А також думку про те, що будь-які принципи не є догмами, вони коригуються, розвиваються, як і право в цілому. Поступове еволюційне перетворення принципів є об'єктивною необхідністю [11, с. 59].

Принципи або засади виборчого права і процесу мають вагоме теоретичне та практичне значення. З погляду теорії держави і права вони сприяють формуванню змісту виборчого права як конституційно-правового інституту, а їх практичне призначення полягає у впливі на політичні реалії, у необхідності застосування при формуванні виборчого законодавства, функціонуванні механізму проведення виборів.

Якщо до визначення ролі принципів виборчого права і виборчого процесу в житті демократичної держави вчені дотримуються майже одностайних підходів, то їх класифікація представлена в теорії права і держави за різними критеріями. Так, М. Бучин поділяє їх на базові і додаткові. Базові стосуються участі виборців у виборчому процесі, мають універсальний характер, є загально визначеними у світі; на них ґрунтується інститут виборів як демократичний інститут (вільні, рівні, загальні, прямі вибори шляхом таємного голосування).

Додаткові принципи характеризують особливості самого виборчого процесу, вони не мають універсального характеру і можуть мати певні особливості залежно від виду виборів (принцип гласних виборів, принцип свободи агітації, принцип рівності суб'єктів виборчого процесу) [4, с. 37].

Ю. Ключковський дотримується в дечому схожій точки зору і систему принципів виборчого права поділяє на дві групи: принципи, що стосуються голосування (таємне, особисте, однократне, факультативне), та принципи, що стосуються виборів у цілому (загальні, прямі, рівні, вільні, чесні вибори) [12, с. 43].

Окрім вчені, зокрема Л. Козодой, класифікують принципи виборчого права за підставою їх цільового призначення в механізмі правового регулювання виборчих відносин: принципи організації та проведення виборів, які утворюють концептуальні засади правового забезпечення виборчих відносин; принципи участі громадян у виборах [13, с. 11].

Т. Герасименко класифікує принципи виборчого права дещо з інших позицій. В основу класифікації нею покладено елемент волі. На цій підставі дослідниця розмежовує принципи на такі, що протистоять зовнішньому, «штучному» викривленні волі народу на виборах (загальні, рівні, прямі вибори), і такі, що перешкоджають внутрішньому, природному перекручуванню волі народу (вільні вибори та таємне голосування) [14, с. 24-25].

О. Марцеляк класифікував принципи виборчого права за юридичною силою правових актів, у яких вони закріплені: принципи, закріплені в міжнародно-правових документах, принципи, закріплені на рівні конституції, принципи, закріплені на рівні виборчих законів [2, с. 370].

Не ставлячи за мету детально розробити класифікацію принципів виборчого права, автор схиляється до поглядів вчених, які поділяють їх на так звані конституційні (базові), які визначають основні засади виборів, як демократичного конституційно-правового інституту, та принципи, що визначають суть виборчого процесу та закріплені на рівні окремих виборчих законів. Конституційні, у свою чергу, варто поділити на загальні конституційні та конституційні принципи виборів.

Аналізуючи конституційні засади виборчого права і виборчого процесу, варто погодитися з думкою Т. Астахової про те, що з онтологічних позицій принципи виборів пов'язані з основоположними ідеями, засадами, що отримали загальне визнання у світовій та національній конституційній практиці, та у правовідносинах, тобто з конституційними принципами [10, с. 32]. Мається на увазі такі загальні конституційні принципи як народовладдя (ст. 5), принцип визнання людини найвищою соціальною цінністю (ч. 1., ст. 3), утвердження і забезпечення прав і свобод людини державою (ч. 2 ст. 3), відповідальності держави перед людиною за свою діяльність (ч. 2 ст. 3), принцип верховенства права, вищої юридичної сили Конституції і прямої дії її норм (ст. 8) тощо [15].

Вказані конституційні принципи обумовлюють юридичні засоби і механізми, що використовуються з метою здійснення виборів, що максимально повно відображали та репрезентували волю народу як владного суверена та дають змогу забезпечити інші конституційні принципи виборів, такі як вільні і загальні, рівні і прямі вибори, що здійснюються шляхом таємного голосування. Тому варто проаналізувати окремі із них та визначити їх роль у процесі функціонування конституційно-правового інституту виборів.

У ст. 19 Конституції України закріплено принцип законності, відповідно до якого органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Саме в цьому принципі втілюється забезпечення неухильного дотримання прав та свобод людини та громадянина. Названий принцип гарантується Конституцією України, ч. 2 ст. 6 якої прямо вказує, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Невід'ємним від принципу законності є принцип верховенства права, що вимагає підпорядкування діяльності державних інститутів потребам реалізації прав людини, забезпечення їх пріоритетності перед усіма іншими цінностями демократичної держави [16, с. 7].

Визначальним як для держави в цілому, так і для кожної ланки державного механізму є принцип верховенства права (ст. 8 Конституції України). Вказаний принцип визначає підпорядкування діяльності інститутів держави потребам реалізації прав людини, вказує на їх пріоритетність перед усіма цінностями демократичної держави. Разом з тим варто погодитися із науковцями, які відзначають, що вказаний принцип досить часто є скоріше ідеалом, до здійснення якого прагне кожна держава, що сповідує демократичні цінності та прагне стати правовою [17, с. 22].

З теорії права відомо, що право є системою загальнообов'язкових соціальних норм, установлених та санкціонованих державою, а відображаються ці правила у відповідних правових нормах, що регулюють різного роду правові відносини та основні права громадян, які закріплюються, гарантуються та охороняються державою. Саме це і означає, що поняття «право» значно ширше ніж поняття «закон». Саме «право» має виступати основою для формування нормативно-правових актів. Отже, в основу кожного закону має бути закладений принцип верховенства права, особливо якщо це стосується захисту прав і свобод громадян, у тому числі й виборчих прав. Вказуючи на соціальне спрямування принципу верховенства права, М. Козюбра наголошує, що основне його призначення полягає в забезпеченні свободи та прав людини, причому насамперед у її відносинах з державною владою та державними органами [18, с. 7].

Схожий висновок сформульований у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо конституційності положень ст. 69 Кримінального кодексу України, в якому зазначено, що верховенство права є пануванням права у суспільстві і вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовчу діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті, передусім, ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досяг-

нутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою знайшла відображення в Конституції. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути не правовим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи [19, п. 4,1].

Засадиною ідеєю безпосередньої демократії є принцип суверенітету народу. Об'єднуючою ланкою між представницькою і безпосередньою демократією є саме вибори, що передбачають делегування народного суверенітету представницькому органу, тим самим надаючи народу унікальну можливість контролю за діяльністю органів влади включаючи їх повну заміну.

Відповідно до Конституції Україна є демократичною та правовою державою (ст. 1) . Проявом демократичності держави є закріплення у ст. 5 Конституції України принципу народовладдя, як системи форм безпосереднього вільного волевиявлення народу, що є носієм суверенітету та єдиного джерела влади в Україні. Відповідно до ст. 69 Конституції України народовладдя здійснюється через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії. Крім того, ч. 1 ст. 38 Конституції України закріплює право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевому референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування [15].

У ст. 71 розділу III Конституції України закріплено конституційні принципи вільних, загальних, рівних і прямих виборів, що проходять шляхом таємного голосування. З позицій конституційних засад виборчого процесу вони заслуговують на більш ґрунтовний аналіз. Принцип вільності виборів гарантує виборцям свободу формування та виявлення їх волі. Громадянам України мають забезпечуватися умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні. Принцип рівних виборів, на думку М. Ставнійчук, передбачає, що у процесі їх організації і проведення повністю виключається будь-який примус щодо участі або неучасті як у виборах в цілому, так і у процедурі голосування, а також виключається тиск на виборця при

визначенні ним як голосувати на виборах [20, с. 91].

Засадам вільності та свободи мають відповідати всі стадії виборчого процесу. Вибори вважаються вільними за відсутності тиску та залякування виборців щодо їх бажання брати або не брати участь у виборах та можливості вибору того чи іншого кандидата під час голосування. Вказаний принцип має гарантувати свободу здійснення волі виборця. Але свобода стосується й процесу формування волі виборця.

Вагомою гарантією вільних виборів є незалежність судової влади та її здатність захищати виборчі права громадян. Тим часом законний інтерес політичних партій і кандидатів полягає в тому, щоб схилити громадян по можливості на свій бік. В умовах тривалої передвиборної боротьби виборці перебувають під постійним впливом з боку конкурентних політичних груп, які намагаються вплинути на волевиявлення громадян на виборах. З урахуванням цієї обставини необхідно розрізняти законний і незаконний вплив на виборців.

Відповідно до заяви Міжпарламентського союзу (1994 р.) одним із критеріїв вільних виборів визначено можливість встановлення неупередженого, збалансованого та нейтрального механізму їх організації і проведення. Вільні вибори мають певні критерії до дня їх проведення та після дня голосування. Так, до дня голосування вільний характер означає свободу: пересування, слова, мітингів і демонстрацій; відсутність перешкод у відстоюванні позицій партій чи незалежних кандидатів; рівне і загальне виборче право. Після голосування вільні вибори передбачають законні можливості оскарження результатів. Принцип вільних виборів забороняє будь-яке переслідування за ухилення від участі в голосуванні, якими б причинами воно не було викликано [21].

Отже, з принципом вільних виборів пов'язаний абсентеїзм – байдуже ставлення громадян до реалізації своїх політичних прав і обов'язків, що проявляється у формі ухилення від участі у голосуванні [22, с. 5]. Вказане явище дослідники пояснюють декількома причинами: вплив загальної ситуації в державі (соціальна, політична, економічна) та

специфіка конкретної виборчої кампанії, яка стає не цікавою для виборців. Не менш важливими є такі фактори, як низький рівень політичної культури, усвідомлення власного політичного безсилля, високий рівень недовіри виборців до політичних інститутів тощо. На жаль, такі явища спостерігались у ході виборчої кампанії 2015 року щодо обрання депутатів місцевих рад.

Досить часто абсентеїзм сприяє тому, що представницький орган влади обирається незначною частиною громадян, а отже, виникає сумнів щодо його легітимності. Варто погодитися з думкою В. Кравченка, що у такій ситуації пасивність не зникає, а лише маскується: примус призводить до того, що пасивний виборець стає здобиччю політичної демагогії або ж голосує навмання, без свідомого вибору [23, с. 153].

Вважаємо, що такі підходи є досить сумнівним механізмом підвищення активності громадян на виборах, а принцип вільності одним із тих беззаперечних принципів, що визначають демократичні засади виборчого процесу.

В Україні вказаний принцип досить часто порушувався в ході різних виборчих кампаній шляхом застосування адміністративного ресурсу, у тому числі впливу на виборчий процес через судові рішення, створення нерівних умов для суб'єктів виборчого процесу та виборців шляхом сумнівних законодавчих змін, перешкод у здійсненні права на проведення вільних виборів, у тому числі шляхом незадовільної організації виборчого процесу та втручання правоохоронних органів тощо.

Не менш важливе значення має й принцип рівного виборчого права, суть якого полягає в тому, що виборці повинні мати рівні можливості впливу на результати виборів. Порушенням рівності є так званий плюральний вотум, що передбачає надання певній частині виборців більше голосів, ніж решті виборчого корпусу. Принцип рівності однаково розповсюджується як на активне, так і на пасивне виборче право громадян, так і на механізм його реалізації [4, с. 38].

Вчені-теоретики права вважають, що принцип рівності виборчого права є комплексним правовим інститутом із системою взаємопов'язаних складових. Зокрема, В. Чир-

кін визначає такими складовими: рівну кількість голосів кожного виборця, існування єдиного корпусу виборців, обрання депутата рівною кількістю виборців, існування єдиних вимог щодо до виборчого процесу для всіх кандидатів [24, с. 222]. Інші дослідники акцентують увагу на однаковій мірі впливу кожного громадянина на результат виборів та ненаданні переваг на законодавчому рівні одному кандидату над іншими, рівності прав і обов'язків всіх зареєстрованих кандидатів та інших учасників виборчого процесу [25, с. 450].

Як бачимо, практична реалізація принципу рівного виборчого права можлива за умов наявності у кожного виборця рівної кількості голосів, що мають рівну вагу. Це забезпечує їх рівний юридичний вплив на результати виборів, рівності умов реалізації активного і пасивного виборчого права на всіх стадіях виборчого процесу, а також рівності можливостей правового захисту своїх виборчих прав.

Досить часто на практиці принцип рівних виборів порушується через застосування так званої виборчої геометрії – формування владою виборчих округів у такий спосіб, щоб забезпечити своїй політичній силі краще представництво в парламенті. Як уже зазначалося вище, саме така ситуація спостерігалась на виборах народних депутатів України 2012 року. В ідеалі законодавство країни має обов'язково містити норми, спрямовані на недопущення виборчої геометрії, що уже чітко простежується у Законі «Про вибори народних депутатів» редакції 2015 року. Особливо важливе значення має одна із головних правових засад виборчого процесу - принцип загальних виборів, відповідно до якого активне і пасивне виборче право визначається за всіма особами, які відповідають певним ознакам, встановленим законодавством

По суті вказаний принцип означає залучення до виборів максимально великої кількості виборців. Відповідно до положень ст. 24 Конституції України виборче законодавство забороняє будь-які привілеї чи обмеження виборчих прав окремих груп громадян. Окремі обмеження виборчих прав відповідно до ст. 64 Конституції можуть допускатися лише в умовах надзвичайного та воєнного стану [15].- Разом з тим у виборчій практиці будь-якої кра-

їни немає випадків, коли виборчий корпус не був тотожний її кількості населення, оскільки громадянська правоздатність автоматично не тягне за собою право на участь у голосуванні, тому що потенційний виборець має відповідати низці умов або, як їх прийнято називати, цензів. Це, перш за все, ценз громадянства, оскільки виборче право – це найважливіша форма участі громадянина в управлінні державою, що стосується політичних прав, якими наділені лише громадяни. Як відомо, в окремих країнах допускається участь іноземців і осіб без громадянства до участі у місцевих виборах [24, с. 154].

Конституція України у ст. 71 встановила принцип прямих виборів, що передбачає формування органів державної влади і місцевого самоврядування безпосередньо виборцями. По суті, між виборцями і кандидатом на виборну посаду немає ніяких проміжних інстанцій, які опосередковують волевиявлення виборців. Зміст вказаного принципу конкретизовано у вітчизняному виборчому законодавстві. На сьогодні очевидним є те, що реалізація принципу прямих виборів в умовах застосування змішаної виборчої системи, коли виборець голосує не тільки безпосередньо за кандидата, але й за виборчий список кандидатів, має підлягати певній модифікації.

Вказана проблема стосується і так званих закритих партійних списків. Фактично, на думку І. Панкевича, виборець лише чинить вплив на подолання відповідною політичною партією прохідного бар'єра та на кількість отриманих цією партією мандатів, але не за персональний склад кандидатів. Як свідчить досвід виборів, досить часто за партійними списками проходять ті кандидати, які б не отримали місць у парламенті за мажоритарною системою [26, с. 172].

Забезпечуючи право прямого голосування, українське законодавство особливого значення надає особистому голосуванню виборця, що забезпечує самостійне прийняття виборцем рішення щодо власного голосу, а також дає змогу зменшити можливість маніпулювання виборчими бюлетенями у процесі підрахунку голосів.

Із принципом прямих виборів досить тісно пов'язаний принцип таємного голосування. Таємне голосування виступає як самостій-

ний принцип і одночасно є засобом реалізації принципу прямих виборів. Суть таємного голосування полягає у забороні зовнішнього нагляду і контролю за волевиявленням виборців. Для дотримання вказаного принципу вітчизняним законодавством передбачено низку процедур, що забезпечують його реалізацію: тільки особисте голосування, наявність спеціальних умов для проведення голосування (кабіна для таємного голосування), заборона відео та будь-якої іншої фіксації процедури голосування чи результатів голосування, встановлення законодавством відповідальності за порушення процедури таємного голосування тощо.

Останнім часом рівень порушення принципу таємності голосування в ході виборів, зокрема, до органів самоврядування об'єднаних територіальних громад суттєво знизився. Та все ж проблема його забезпечення залишається актуальною. Це і проблема стандартів виборчих дільниць, які мають забезпечити таємність. Також зберігається можливість фальсифікації виборів на так званому базовому рівні. Особливо під час місцевих виборів у малих населених пунктах, де виборець досить часто залежний від осіб, які є працедавцями на вказаній території. Володіючи реальними важелями впливу, вони часто примушують виборців голосувати за тих кандидатур, яких підтримують самі. Дискусійним є питання щодо встановлення для виборців заборони користуватися мобільним телефоном, фотовідеоапаратурою в кабінці для голосування. Доцільність запровадження вказаної вимоги пояснюється тим, що для виборця таємне голосування – це не лише право, а й обов'язок. Тим більше дуже часто виборець, сфотографувавши бюлетень, таким чином «звітує» перед особами, які його підкупили. З іншого боку, не можна категорично стверджувати, що таємне голосування є обов'язком виборця.

Місцеві вибори 2015 року загострили вказану проблему та необхідність її законодавчого урегулювання. Так, спостерігачі ОПОРИ принаймні на 14 виборчих комісіях Харкова зафіксували поодинокі факти порушення принципу таємності голосування, протидії волевиявленню виборця з фізичними вадами, процедурні порушення у роботі членів комісії

під час процедури голосування, а також підвезу виборців та агітації на виборчій дільниці. Зокрема, зафіксовано декілька фактів порушення принципу таємниці голосування, що передбачено у статті 7 Закону України «Про місцеві вибори», де вказується, що голосування на місцевих виборах є таємним: контроль за волевиявленням виборців забороняється. Фотографування, відеофіксація в будь-який спосіб результатів волевиявлення виборців у кабіні для таємного голосування, а також демонстрація виборцем результатів волевиявлення у приміщенні для голосування забороняються і є порушенням таємниці голосування.

Висновок

Проаналізовані вище теоретико-правові засади виборчого процесу відтворені у відповідному виборчому законодавстві як конституційні принципи, кореспондуються як система принципів виборів народних депутатів, Президента України тощо: законність та заборона втручання у виборчий процес, політичний плюралізм та багатопартійність, публічність і відкритість, свобода передвиборчої агітації та рівний доступ усіх кандидатів до засобів масової інформації, неупередженість органів влади до всіх суб'єктів виборчого процесу тощо.

Література

1. Про вибори народних депутатів України. Закон від 17.11.2011 № 4061-VI. Дата оновлення: 26.11.2015. URL: zakon.rada.gov.ua/go/4061-17 (дата звернення: 25.03.2017)
2. Марцеляк С.М. Співвідношення принципів вітчизняного права та засад (принципів) виборів народних депутатів України. *Форум права*: електрон. наук. фахове вид. 2013. № 3. С. 365–371 URL: forumprava.pp.ua/ (дата звернення: 25.03.2017)
3. Фрицький О.Ф. Конституційне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
4. Бучин М. Демократичні принципи виборів: суть та типологія *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Випуск 20. С. 37–42
5. Козодой Л.М. Конституційно-правовий статус суб'єктів виборчого процесу в Україні: дис.... канд.. юрид. наук: Київ, 2006. 228 с.

6. Сташків Б.І. Конституційне право України. Чернігів: РВВ, 1999. 264 с.

7. Ставнійчук М. І. Вибори в Україні. Конституційне право України / за ред. В.Ф. Погорілка. Київ: Наукова думка. С. 308 – 340.

8. Ковальчук О. Б. Виборчий процес в Україні: конституційно-правові аспекти: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. Наук. Одеса, 2003. 20 с.

9. Марцеляк О.В. Принципи виборів народних депутатів України (загальнотеоретична характеристика). *Вісник Академії митної служби України*. 2009. №1. С. 26 –34.

10. Астахова Т.В. Принципи виборчого права України: конституційно-правова теорія та практика. *Актуальні проблеми держави і права*. Випуск 65. 2012. № 2. С. 31–39.

11. Шерстюк В. М. Развитие принципов состязательности в арбитражном судопроизводстве. *Хозяйство и право*. 2002. №4. С. 57–72.

12. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: законодавче застосування і реалізація. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Вибори і референдум в Україні: законодавче забезпечення, проблеми та шляхи удосконалення». Київ: Нора-друк., 2003. С. 43 – 45.

13. Козодой Л.М. Конституційно-правовий статус суб'єктів виборчого процесу в Україні: автореф.... канд.. юрид. наук. Київ, 2006. 19 с.

14. Герасименко Т.В. Принципы выборов в органы государственной власти и местного самоуправления в Российской Федерации: дис. канд. юрид. Тюмень, 2003. 243 с.

15. Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 р. №254/96 URL: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr (дата звернення: 25.03.2017)

16. Авер'янов В.Б. Принципи верховенства права – вирішальна засада реформування державної служби. *Наукові засади реформування державної служби в Україні / за заг. ред. В. Б. Авер'янова*. Київ : Юрнаукацентр, 2000. С. 6–13.

17. Рабінович П. Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу). *Право України*. 2010. № 3. С. 19 –23.

18. Інтерв'ю з Миколою Козюброю, доктором юридичних наук, професором, суддею Конституційного Суду України у відставці.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуті теоретико-правові засади виборчого процесу в Україні як система конституційних принципів, показано важливе значення забезпечення реалізації вказаних принципів. Мова йде не лише про гарантії судового захисту права громадян обирати і бути обраними. Аргументовано, щоб до гарантій забезпечення вказаних принципів входили економічні, соціальні, культурні, юридичні гарантії. Не менш важливе значення має підвищення ролі політико-правової культури громадян та формування правової свідомості. Це потребує широкої систематичної просвітницької роботи, відповідного інформаційного забезпечення, зменшення відстані між публічною владою і населенням.

Сучасний період розбудови держави передбачає необхідність високого рівня конституційної правосвідомості як у пересічних громадян, так і представників влади, політичної еліти. Як ніколи актуальною залишається проблема непрямої деградації конституційно-правової свідомості та конституційних цінностей. Це має стати заперукою не лише нормативного закріплення принципів виборів, але й підґрунтям їх дієвості та реалізації в політико-правовій реальності суспільного життя.

Ключові слова: засади, принципи, виборче право, виборчий процес, законодавство, голосування, гарантії.

SUMMARY

The article considers the theoretical and legal bases of the electoral process in Ukraine as a system of constitutional principles, shows the importance of ensuring the implementation of these principles. It's not just about guarantees of judicial protection of citizens' rights to elect and be elected. It is argued that the guarantees of ensuring these principles include economic, social, cultural, legal guarantees. Equally important is the increasing role of the political and legal culture of citizens and the formation of legal consciousness. This requires extensive systematic educational work, appropriate information support, a reduction in the distance between public authority and the public.

The modern period of state development presupposes the need for a high level of constitutional sense of justice, both among ordinary citizens, and representatives of government and political elite. As never before, the problem of inadmissibility of deformation of constitutional and legal consciousness and constitutional values remains urgent. This should become a pledge not only for the normative consolidation of the principles of elections, but also for the basis of their reality and the realization of social life in the political and legal realities.

Key words: foundations, principles, suffrage, electoral process, legislation, voting, guarantees.

Верховенство права. Законодавчий бюлетень. Київ, 2005. С. 5 – 27

19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 р. № 15. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-04>.(дата звернення: 25.03.2017)

20. Виборче право України / за ред. В.Погорілка, М. Ставнійчук. Київ: парламентське видавництво, 2003. 383 с.

21. Декларація про критерії вільних та чесних виборів. Прийнята на 154-й сесії Ради Міжпарламентського Союзу 26 берез-

ня 1994 року. URL: <http://yuriy-shveda.com.ua/communion/.../374-dekla>.(дата звернення: 25.03.2017)

22.Словник-довідник політологічних термінів /за ред. М. Гетьманчука. Львів., 2006. 228 с.

23. Кравченко В.В Конституційне право України. Київ: Атіка, 2002. – 480 с.

24. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Москва: Юристъ. 2003. 568 с.

25. Єржов О.В. Демократичні принципи виборчого процесу і їх нормативне забезпечення (компоративний аналіз). *Держава і право: Збірник наукових праць*. Випуск 18. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 447 – 454.

26. Панькевич І. Прямі вибори як принцип виборчого права. *Вісник Львівського університету*. Випуск 57. 2013. С. 169 – 178.